

19/7

VASTTYSKLANDS PROBLEM

THEODOR HEUSS
(f. 1884). Förbundsrepublikens president; författare till en stridsskrift mot nazismen 1932, avsatt från sin lärostol i Berlin 1933.

KURT SCHUMACHER
(f. 1895). Socialdemokraternas ledare; i koncentrationsläger 1933—1945.

KONRAD ADENAUER
(f. 1876). Förbundskansler och de kristliga demokraternas ledare; 1933 avsatt efter sexton års tjänst som överborgmästare i Köln.

TYSKARNA OCH SKULDFRÅGAN

TYSKARNA måste inte blott erkänna, utan i djupet av sitt hjärta känna skuld för kriget och för Hitlers illgärningar, först då blir de sanna demokrater — den tankegången har framträtt i Potsdamavtalet och i otaliga officiella och inofficiella uttalanden. Medvetandet om synden är förutsättningen för en bättring, den satsen är resonemangets grund. Från denna utgångspunkt fördöms inte tyskarna helt; det anses dock möjligt för dem att bli bättre människor. Enligt en mera extrem linje, mot slutet av kriget populär i vida kretsar, är tyskarna av naturen så onda att någon bättring inte är tänkbar; det gäller blott att, då en utrotning är moraliskt omöjlig, undertrycka de onda och hindra deras naturliga anlag att bli alltför farliga för mänskligheten. Denna sistnämnda uppfattning, där hätskheten totalt förmörkat förståndet, skall här inte diskuteras; det är Hitlers ståndpunkt mot judarna, den ståndpunkt som en del fantasier för närvarande intar gentemot det ryska folket.

Vad innebär då den första tesen, tesen om skuld, bot och bättring? Rimligen att det stora flertalet tyskar, eller åtminstone en majoritet av tyskarna, önskade eller gillade eller utan reaktion godtog Hitlers politik, från likriktningen och rustningarna till aggressionen, kriget och massavrättningarna.

De flesta iakttagare har, ofta ned förvåning och oro, hävdatt att tyskarna inte erkänner en skuld i denna mening. De har otvivelaktigt rätt. Av mina iakttagelser att döma avvisar så gott som alla tyskar inom alla kategorier satsen om kollektiv skuld. Hur resonerar de? Låt oss gå igenom, inte hela försvaret — det skulle bli en bok —, men några betydande, avgörande punkter.

En majoritet av tyskarna har aldrig röstat för Hitler vid ett fritt val, det är en av hörnstenarna i försvaret. Vid det sista fria valet under republiken, i november 1932, fick Hitler blott drygt en tredjedel av rösterna. Och den minoritet som stödde Hitler kunde inte förutse vad som komma skulle — lika litet som minoriteten av kommunistväljare i Ryssland på hösten

1917. Tror någon att Schleswig-Holsteins bönder, som hörde till nazismens säkraste väljare, ville utrota judarna eller börja krig; de ville ha högre pris på sina jordbruksprodukter. Det var den ekonomiska krisen som gav nazismen makten. Både diktaturen och, senare, krigspolitiken kom för de flesta som en ohygglig överraskning. Under åren före och närmast efter maktövertagandet förkunnade Hitler fred. Den 17 maj 1933 yttrade han i riksdagen att "resultatet av ett krig skulle bli större osäkerhet, större ekonomiskt elände och än flera krig. En så ytterligt vanvettig handling skulle leda till det bestående samhällslivets undergång."

Då nazismen väl kommit till makten och organiserat diktatur och likriktning var all öppen opposition omöjlig. Det gällde att höja sig eller att bli likviderad. Men tendenserna till opposition försvagades tillika därav att de första Hitleråren medförde ett inre uppsving och yttre framgångar som önskades av alla; för de flesta tyskar som stått utanför politisk verksamhet måste åren 1925—1928 och 1934—1938 trots allt stå som de ljusaste tiderna i ett skede av krig och kriser sedan trettiosex år. Om regimens värsta ogärningar visste då och senare det stora flertalet föga. Judeavrättningarna och tillståndet i koncentrationslägren viskades det om, men man ville inte tro, och avslöjandena vid nederlaget kom som slag för tyskarna själva. För dessa brott kan endast de styrande och en minoritet inom nazistpartiet anses bära ansvaret.

"Medan vi satt i koncentrationsläger kurtiserade västerns diplomater våra böddlar", yttrar en framstående socialdemokrat. Dylåka hänvisningar till utlandets stämningar och handlingar bildar en annan huvudlinje i försvaret. Var inte de styrande utanför Tyskland länge övertygade om Hitlers begränsade mål och åtminstone villkorligt fredliga avsikter? Det tysk-engliska flottavtalet 1935 är ett av bevisen härför. Fick vi inte just från framstående svenskar (Böök och Hedin) höra att Hitler ville fred — liksom att livet i koncentrationslägren var angenämt? I utlandet med dess

press kände man nazismens ogärningar vida bättre än i Tyskland; hindrade detta er att delta i de olympiska spelen 1936, att sända föredragshållare — även övertygade och ledande demokrater — till Tyskland, att under bugningar för regeringsrepresentanterna delta i våra kongresser? Yttrade inte till och med en man som Churchill (Times 7 november 1938) att han hoppades på att ett besegrat England skulle finna sin Hitler? Var det inte kriget och i sista hand nederlaget som gav er en så klar och allmän insikt om vår ondska?

De sakuppgifter som här som exempel refererats är i stort sett utan tvivel riktiga. Särskilt vill jag understryka två ting. Den svenska opinionen var, av pressen, att döma, under åren före kriget till stor del, utan att vara nazistisk, fången i samma illusioner eller missförstånd rörande nazismen som ett stort antal icke-nazistiska tyskar. Vidare: vi hade i Sverige — främst genom flyktingarnas publicerade berättelser — större möjligheter än i Tyskland att få kunskap om det verkliga läget under nazismen; vi måste blunda mera medvetet och systematiskt för att leva i behaglig ovisshet.

Därmed är inte givet att det schematiserade tyska för-

svaret som nu antytts måste godtas. Man kan uppställa frågan om i andra eller vissa andra länder inte följsamheten varit mindre, opponenterna mera modiga, massan mindre lättlurad. Och man kan diskutera om de yttre förutsättningar som i Tyskland ledde till seger för nazismen i andra mera fast demokratiska stater skulle ha resulterat i en så fruktansvärd regim. Det bör också framhållas att försvaret av det tyska folket — från antinazistisk sida — inte sällan tar sig tvivelaktiga och rent av motbjudande uttryck (jfr senast Grimm: Antwort eines Deutschen.)

Alldeles bortsett från dessa resonemang synes mig tesen om tyskarnas kollektiva skuld ohållbar, ja, så orimlig att den borde kastas ut ur vettig debatt. En viss svensk kan på goda skäl känna sig moraliskt överlägsen en viss tysk, en med särskilt gott och robust samvete utrustad svensk kan kanske känna sig överlägsen alla tyskar, men att svenskarna i allmänhet skulle känna sig överlägsna tyskarna i allmänhet — det är för dumt eller för illvilligt.

Den slappa underkastelse inför överheten som en hård och mera långvarig diktatur framkallar var säkerligen den ordinarie attityden hos det tyska folket efter några år av nazistiskt välde. Motståndsrörelser framträdde visserligen även i "det första land som Hitler ockuperade", men de hade under framgångsåren ingen betydelse; så vitt bekant finns inga bestämda uppgifter om antalet politiska flyktingar, internerade och från sina tjänster avsatta, men med säkerhet var det fråga om hundratusentals eller miljoner människor. Med motgångarna tog både den individuella oppositionen och motståndsrörelsen fart; år 1944 arresterade Gestapo 33.000 tyska medborgare. Efter nederlaget var, av de allierades opinionsundersökningar att döma, en anslutning till samtliga de för nazismen typiska idéerna — om rasskillnader, diktatur etc. — utmärkande blott för en obetydlig minoritet (5–10 procent), medan flertalet avvisade alla dessa idéer. Detta tycktes visa att den nazistiska propagandan varit mindre långsiktigt effektiv än man i utlandet gemensamt antagit. Men samtidigt tyder många uppgifter på att nazismen inom vissa folkgrupper intensifierat redan tidigare propagerade föreställningar och fördomar, inte minst antisemitismen.

Vilken ställning intar förutvarande nazister i det nuvarande Tyskland? Ostridigt är att personer som tillhört partiet eller dess sidoorganisationer i betydande omfattning är verksamma inom förvaltningen. Denna ordning har av de allierade förklarats med olika skäl: ofta var anslutningen formellt eller reellt obligatorisk och behövde inte tyda på ett nazistiskt sinne; det är omöjligt att finna kompetent folk till alla platser utan att utnyttja den personal som sedan tolv år skött stats- och kommunaltjänsten.

Inom vad man kan kalla Tysklands nya styrande klass, väsentligen rekryterad genom folkval, finns utan tvivel åtskilliga vilkas föregående ur demokratisk synpunkt är betänkligt. Men det överväldigande flertalet är personer som inte rimligen kan anklagas för nazism, som varit motståndare till nazismen eller under Hitler tiden stått utanför politiken. En viss belägsning vinnes, om

man med ledning av officiella handböcker fastställer det antal personer inom skilda kategorier som varit förföljda — internerade, landsflyktiga, avsat — under diktaturen. Inom den nuvarande förbundsregeringen gäller detta praktiskt taget alla. Av förbundsrådets 45 ledamöter är 33 i denna påtagliga mening offer för nazismen. Tillgängliga personaluppgifter för förbundsdagen är relativt ofullständiga, men i varje fall hör 160 av 410 till de förföljda; av de 136 socialdemokraterna är 85 i denna grupp. Den neder-sachsiska lantdagen, för vilken något utförligare personbeskrivningar finns, består av 149 ledamöter, varav 71 förföljda; för den socialdemokratiska fraktionen på 64 medlemmar är motsvarande siffra 44. Det bör beaktas att av de icke förföljda många är kvinnor eller unga män och att endast ett fåtal gjort sig skyldiga till handlingar eller uttalanden som kan påstås ha visat solidaritet med eller sympati för nazismen.

I brist på jämförelser är det svårt att fälla något omdöme om dessa uppgifter. Med tanke på den nazistiska undertryckningens orhörda hårdhet och effektivitet och det stora antal demokratiska ledare som dött — ofta i koncentrationsläger eller landsflykt — under de sju-tion åren sedan nazismens maktövertagande synes det dock naturligt att hävda att de klara, genom förföljelse utpekade motståndarna till nazismen har en utomordentligt stark ställning i Tysklands offentliga liv. Alldeles särskilt stark är denna grupp inom socialdemokratin, vilket med tanke på partiets påstådda nationalism och vägran att erkänna någon tysk kollektiv skuld för nazismen är viktigt att fasthålla. De förföljdas elit personifieras av partiledaren Schumacher, som levtt elva år i koncentrationsläger och ständigt vägrat att köpa friheten med ett löfte om politisk passivitet. Från män av detta slag — och de är många — bör vi inte vänta några syndabekännelser för nazismens räkning.

HERBERT TINGSTEN

(En föregående artikel i serien var införd den 16 juli.)

UD:s presschef om presskonferenser

20/7

Chefen för utrikesdepartementets pressbyrå, byråchefen Jödal, har i senaste numret av Tiden publicerat en artikel om regeringens presskonferenser. Det är en svag uppsats — några notiser om förhållandena i andra länder, utan analys av den debatt som förekommit, några uppgifter och reflexioner om de svenska konferenserna, som är sakligt missvisande och utmynnade i ett valhant försvar för allt regeringen gjort eller inte gjort.

De regelbundet återkommande presskonferenserna avbröts för drygt två år sedan; Svenska Dagbladet och Dagens Nyheter tog, med stöd av andra demokratiska tidningar, avstånd från konferenser där militära och utrikespolitiska frågor skulle diskuteras i närvaro av kommunistiska pressmän. Hr Jödal underlåter att nämna att den av Svenska Dagbladet och Dagens Nyheter hävdade meningen vann allmän anslutning (utanför kommunistkretsen). Statsministern har likväl uttryckligen deklarerat "att han fått den uppfattningen att samtliga icke-kommunistiska deltagare i presskonferenserna är ense om att kommunisterna borde hållas avstängda från informationer om militära och utrikespolitiska ting". Däremot citerar hr Jödal ett yttrande av utrikesministern, enligt vilket kommunisterna i vissa dylika fall borde få vara med; det var närmast fråga om en presskonferens rörande Europarådet.

Lika klart inkorrekt är framställningen på en annan punkt. Dagens Nyheter skulle, skriver hr Jödal, ha förordat en ny art av presskonferenser: regeringen skulle stå till förfogande "inte för att svara på intervjufrågor, utan för att lämna uttömmande besked även i hemliga angelägenheter och utan att få välja ämnena själv"; dylika konferenser "skulle bli ett slags frågeinstitut vid sidan av riksdagen". Det är rena fantasin; Dagens Nyheter har blott krävt att de sedan många år fungerande presskonferenserna, med erkänd rätt att framställa frågor, skulle fortsätta — utan kommunisterna.

Slutligen angrips Dagens Nyheter för sin mening att utrikesministerns uttalanden på

konferenserna blott skall hållas hemliga om vederbörande tidningsmän efter att ha hört utrikesministerns motivering för sekretessen finner denna motivering hållbar. Det är ju utrikesministern som är ansvarig, skriver han; ingen utrikesminister skulle lämna förtroliga uppgifter om han löpte risken att de publicerades. Hr Jödal känner alltså ej till att de av Dagens Nyheter uppställda villkoren accepterades, dvs. tidningens representanter förbehöll sig utan att möta gensaga rätt till prövning av argumenten för ett hemlighållande — även detta i anslutning till tidigare praxis. Ej heller tycks hr Jödal känna till att kritik av den ovillkorliga "förtroligheten" framförts på skilda håll (t. ex. i Villards arbete om den amerikanska och Williams arbete om den engelska pressen).

UD:s pressbyrå påstår att till uppgift att förmedla kontakter och upplysningar, inte att tjänstgöra som språkrör för utrikesministerns irritation mot pressen eller vissa tidningar. Vill hr Jödal åta sig den sistnämnda rollen, bör han åtminstone sköta den bättre.